

ПРИНЦИП ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ У РІШЕННЯХ КОНСТИТУЦІЙНИХ СУДІВ УКРАЇНИ ТА ДЕЯКИХ СУСІДНІХ ДЕРЖАВ

© Огнев'юк Г. З., 2019

Проаналізовано рішення з посиланням на принцип правової визначеності Конституційного Суду України та конституційних судів деяких сусідніх держав. На підставі цього аналізу визначено, як розкривають зміст цього принципу суди конституційної юрисдикції, встановлено його зв'язок із принципом верховенства права. На думку автора, незважаючи на відсутність нормативного закріплення принципу правової визначеності у Конституції України, у практиці він застосовується як принцип права і розкривається з урахуванням традиційного європейського підходу до розкриття цього поняття.

Ключові слова: правова визначеність; верховенство права; принципи права; легітимні очікування; конституційна юрисдикція.

А. З. Огнев'юк

ПРИНЦИП ПРАВОВОЙ ОПРЕДЕЛЕННОСТИ В РЕШЕНИЯХ КОНСТИТУЦИОННЫХ СУДОВ УКРАИНЫ И НЕКОТОРЫХ СОСЕДНИХ ГОСУДАРСТВ

Проанализированы решения Конституционного Суда Украины и конституционных судов некоторых соседних государств, в которых ссылаются на принцип правовой определенности. На основании этого анализа установлено, каким образом раскрывают содержание этого принципа суды конституционной юрисдикции, установлена связь этого принципа с верховенством права. В статье утверждается, что несмотря на отсутствие нормативного закрепления принципа правовой определенности в Конституции Украины, на практике он находит свое применение как принцип права, а его содержание раскрывается с учетом традиционного европейского подхода.

Ключевые понятия: правовая определенность; верховенство права; принцип права; легитимные ожидания; конституционная юрисдикция.

G. Z. Ogneviuk

As. Prof. of the Department of Intellectual Property
Kyiv National University
the name of Taras Shevchenko,
Ph. D.

LEGAL CERTAINTY PRINCIPLE IN THE DECISIONS OF CONSTITUTIONAL COURTS OF UKRAINE AND OTHER COUNTRIES

The article is devoted to the analysis of the court's decision of Constitutional Court of Ukraine and some other constitutional courts decisions which refer to legal certainty. As the

result it is defined in which way the content of that principle is revealed in the constitutional jurisdiction, the link between the legal certainty and the rule of law is clarified. It is stated that despite the absence of normative fixing of legal certainty in the Constitution of Ukraine this legal principle is widely used, its meaning is revealed within the European tradition.

Key words: legal certainty; rule of law; legal principle; legitimate expectations; constitutional jurisdiction.

Постановка проблеми. Наслідком відсутності усталеного підходу щодо розуміння загальнотеоретичних правових понять є їх неоднакове використання. Ця проблема чи не найяскравіше виражається у застосуванні тих правових конструкцій, які запозичено з європейської практики. Одним із таких понять є “правова визначеність”, на яку посилається як на правовий принцип Європейський суд з прав людини. Тлумачення, надане правовій визначеності цим судом, знаходить поодинокі і вибірково рецепцію в Україні. Воно відображене і в деяких рішеннях Конституційного Суду України. Кількість правових ситуацій, у яких виникає потреба застосувати принцип правової визначеності, зростає, тому необхідні доктринальні дослідження цього принципу і визначення його змісту.

Аналіз дослідження проблеми. Ґрунтовне наукове дослідження цього принципу відсутнє, однак до його аналізу у своїх працях вдавались такі вчені, як М. Гультай, Л. Богачова, А. Приймак, С. Головатий, С. Погребняк, М. Савчин та інші.

Мета статті. Зважаючи на відсутність єдиного розуміння змісту правової визначеності у наукових дослідженнях, є потреба розглянути застосування цього принципу Конституційним Судом України та порівняти його рішення, у яких є посилання на правову визначеність, із відповідними рішеннями конституційних судів інших сусідніх держав. Посилання на принцип правової визначеності є і у рішеннях судів загальної юрисдикції, однак порівняно з ними рішення Конституційного Суду дають змогу найповніше охопити розуміння принципу правової визначеності.

Виклад основного матеріалу. Правова визначеність належить до тих принципів права, що прямо не закріплені в Конституції України. Наукові позиції з приводу того, чи можуть нормативно незакріплені принципи права визначатись як такі, чи для того, щоб “принцип” вважався “принципом”, необхідно неодмінне його законодавче закріплення, є дискусійними. Така позиція прихильників нормативістського підходу до розуміння права протиставляється позиції прихильників м’якого підходу до розуміння права, до його ширшого тлумачення.

У межах нормативістського підходу, відповідно до якого право і закон хоч і мають різну природу, однак практично ототожнюються, правова визначеність зводиться лише до чіткості, ясності і недвозначності правових положень. “В рамках концепції природного права вперше правова визначеність була переведена з об’єктивної площини (як норма) в категорію суб’єктивної площини” [12, с. 73]. З цих позицій правова визначеність розглядається як сукупність вимог до закону та суб’єктів, які його застосовують, що створюють умови визначеності змісту правових позицій і принципів правових норм для людини. Отже, підкреслюючи актуальність вислову “людина є мірою всіх речей”, для правової визначеності адаптуємо його у формулу – “не настільки важлива досконалість юридичної техніки, наскільки важливо, щоб зміст правової норми розуміли ті, хто її застосовуватиме”. Право розвивається еволюційно, однак не треба забувати про його основну функцію – регулятивну. Забезпечити виконання цієї функції можна лише тоді, коли суб’єкти, яким адресована ця норма, мають змогу правильно її виконувати і застосовувати, а неодмінною умовою для цього є встановлення змісту цієї норми і значення припису, який у неї входить.

Для реалізації цього положення на практиці законодавцю варто відмовитись від занадто складних граматичних конструкцій у нормотворчості; уникати, наскільки можливо, відсилочних норм; забезпечувати стабільність нормативно-правових актів замість постійної їх зміни і “вдосконалення”. Зміст принципу правової визначеності розкрито у рішенні Європейської комісії “За демократію через право” (Венеційська комісія). Привертає увагу те, що на трактування правової визначеності у цьому рішенні неодноразово прямо посилався і Конституційний Суд України. У Доповіді “Верховенство права” від 25–26 березня 2011 року Комісія вказала серед основних

елементів верховенства права правову визначеність. Як зазначено у рішенні цієї Комісії, принцип юридичної визначеності вимагає від держави: доступності тексту закону, логічної послідовності та передбачуваності у його застосуванні, обмеження дискреційних повноважень органів влади, дотримання принципу *res judicata*, виконуваності остаточно прийнятих судових рішень, поваги до законних очікувань. У контексті діяльності конституційних судів та вищих судів держави рішення вказує на обов'язок уникати суперечливості та неузгодженості судової практики [3]. Європейський суд з прав людини застосовує цей принцип доволі часто. Хоч прямо про правову визначеність у Європейській конвенції про захист прав і основних свобод не зазначено, однак цей принцип невід'ємно притаманний праву ЄС та органічно впливає зі змісту інших положень конвенції. На це вказує С. Погребняк: “хоча принцип правової визначеності прямо не закріплено в Конвенції, на думку Європейського суду з прав людини, він невід'ємно притаманний праву Конвенції” [4, с. 43]. Отже, відсутність прямого нормативного закріплення принципу правової визначеності не стала на заваді його активному застосуванню судом.

Приклади відсутності нормативного закріплення цього принципу поряд з його активним застосуванням трапляються і в практиці окремих країн. Наприклад, у практиці Конституційного Суду Азербайджанської Республіки в процесі тлумачення і перевірки конституційності норм обґрунтовано низку формально не зафіксованих (імпліцитних) у Конституції цінностей, вплив яких на відповідні суспільні відносини фундаментальний [6].

Конституційний Суд Вірменії в Постанові від 03.04.2018 р. у справі про визначення питання відповідності ст. 221 Цивільного процесуального кодексу Республіки Вірменії Конституції Вірменії розглянув питання про відповідність порядку оскарження рішення в апеляційному порядку вимогам правової визначеності й виклав бачення цього принципу [5]. На думку заявника, порушенням правової визначеності та рівності є вказівка Цивільно-процесуального кодексу Вірменії щодо встановлення місячного строку оскарження рішення суду першої інстанції, оскільки внаслідок різної кількості днів у місяцях суб'єктам фактично надано різну кількість днів на подання апеляційної скарги залежно від кількості днів місяця. Стаття 79 Конституції цієї держави містить положення: “закони при обмеженні основних прав і свобод повинні встановлювати підстави і обсяг обмежень, бути достатньою мірою визначеними, щоб носії та адресати цих прав і свобод були здатні проявляти відповідну поведінку”. Конституційна традиція цієї держави, що втілена і у постанові від 18.04.2006 р. Конституційного Суду Вірменії, стверджує, що “правова норма не може вважатись “законом”, якщо вона не відповідає принципу правової визначеності, тобто не сформульована достатньо чітко, що дозволить громадянину привести свою поведінку у відповідність з нею”. Суд вважає, що оскільки місячний строк встановлено чітко, порядок його обчислення визначено, скаргник має всі можливості узгодити свою поведінку із встановленими вимогами.

У практиці Конституційного Суду Азербайджану, зокрема у рішенні від 06.08.2002 р. зазначено: “визначеність, ясність, недвозначність правової норми як загальноправові умови впливають з конституційного принципу рівності всіх перед законом і судом. Така рівність може бути забезпечена правозастосуванням лише за умов однакового тлумачення і розуміння норми” [6]. В Азербайджані принцип правової визначеності названо одним із елементів верховенства закону, що втілено у преамбулі Конституції цієї республіки.

Погляд на правову визначеність як на елемент верховенства права відображено також у рішенні Конституційного Суду Республіки Білорусь від 03.01.2014 р. № Р-914/2014 стосовно відповідності положенням Конституції Республіки Білорусь Закону “Про митне регулювання в Республіці Білорусь”, п. 4 якої зазначає: в Республіці Білорусь встановлюється принцип верховенства права. Реалізація в нормотворенні цього принципу і принципу правової визначеності, що впливає з нього, передбачає створення правової системи, в якій нормативно-правові акти взаємозв'язані й співвідносяться один з одним [7].

Як зрозуміло із наведених рішень, правову визначеність конституційні суди розглядають як складову верховенства права в унісон із рішенням Венеційської комісії, яка встановила таке співвідношення зазначених принципів. Це положення не ставлять під сумнів у практиці конституційного судочинства і його можна вважати усталеним. Разом з тим, зміст принципу правової визначеності розкривають відповідно до обставин конкретної справи, тому окремо взяте рішення конституційного суду не здатне повною мірою розкрити увесь зміст принципу правової визначеності.

Навівши ці приклади, перейдемо до аналізу рішень Конституційного Суду України, систематизувавши підходи до розуміння принципу правової визначеності, застосовані цим судом. Обсяг статті не дає змоги розглянути всі рішення Конституційного Суду України, у яких згадано принцип правової визначеності. Можна стверджувати, що їх кількість зростає. Тільки в 2019 р. у 60 % рішень Конституційного Суду України є посилання на принцип правової або юридичної визначеності. Майже всі вони вживають термін “юридична визначеність”, хоча у науковій літературі термін “правова визначеність” використовують частіше.

Аналізуючи застосування принципу правової визначеності у рішеннях Конституційного Суду України, М. Гультай вказує на зв'язок між принципом правової визначеності й дотриманням прав і свобод людини і громадянина та іншими правовими категоріями, такими як стабільність, верховенство права. Як науковець і як суддя зазначеного суду, автор вказує, що “правова визначеність є універсальним правовим началом, дія якого поширюється на такі важливі сфери правовідносин між державою і особою, як реалізація та забезпечення прав і свобод людини і громадянина, встановлення юридичної відповідальності, підстав та порядку притягнення до неї, недопустимість дій та бездіяльності, спрямованих на безпідставне обмеження прав і свобод людини, встановлення пропорційності застосованих до особи обмежень, здійснення повноважень органами державної влади у визначених Конституцією і законами України межах” [2, с. 93].

Зважаючи на велику кількість рішень Конституційного Суду України, у яких застосовано принцип правової визначеності, слід систематизувати і узагальнити таке застосування, поклавши в основу систематизації критерій змісту. Правову визначеність у цих рішеннях розкрито через такі значення, як:

- чіткість, ясність, недвозначність положень законодавства;
- передбачуваність і повага до легітимних очікувань громадян;
- вимога остаточності судових рішень і їх неухильної виконуваності - *res judicata*;
- протидія свавіллю органів державної влади, обмеження дискреційних повноважень суб'єктів державної влади.

Як вимога чіткості, ясності законодавчих формулювань правова визначеність з'являється у тих рішеннях Конституційного Суду, предметом розгляду яких стають неоднозначно сформульовані правові норми, які унеможливають їх однакове застосування. Так, у п. 5.4 Рішення Конституційного Суду України від 22.09.2005 р. № 5-рп/2005 (справа про постійне користування земельними ділянками) зазначено: “із конституційних принципів рівності і справедливості випливає вимога визначеності, ясності і недвозначності правової норми, оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування у правозастосовній практиці і неминуче призводить до сваволі”. Схоже трактування принципу у рішенні Конституційного Суду України № 1-р/2019 від 26.02.2019 р. щодо визнання такою, що не відповідає Конституції України, ст. 368-2 Кримінального кодексу України через невідповідність “вимогам чіткості, точності і однозначності, що суперечить юридичній визначеності як складовій принципу верховенства права”.

Як вимога передбачуваності й поваги до легітимних очікувань громадян правова визначеність постає у рішеннях Конституційного Суду в такому трактуванні: “правова визначеність як елемент верховенства права, у якому стверджується, що обмеження основних прав людини і громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлюваних такими обмеженнями; обмеження будь-якого права повинне базуватись на критеріях, які дадуть змогу відокремлювати правомірну поведінку від протиправної”. Відповідні формулювання містяться у рішеннях Конституційного Суду України № 17-рп/2010 від 29.06.2010 р.; № 1-р/2018 від 27.02.2018 р.; № 6-р/2019 від 20.06.2019 р.; № 1-28/2011 від 11.10.2011 р.

Розкриття змісту правової визначеності в першому і в другому випадках різняться, однак привертає увагу спільність мети його застосування, а саме необхідність зробити правовий припис зрозумілим і доступним для тих, кому він адресований. Про це у своїй статті зазначав П. Гуйван: “прийнято вважати, що правова норма узгоджується з принципом визначеності, коли кожному суб'єкту зрозумілі правові наслідки свого діяння. Інакше кажучи, від правової певності акта залежить однакове застосування й тлумачення правових приписів... принцип спрямований на досягнення розумної стабільності права, забезпечення реалізації законних очікувань особи та захисту всіх, хто у своїй діяльності керується легальними рішеннями й діями публічної влади” [1, с. 15].

Погоджуючись із дослідником, зазначимо, що дотримання принципу правової визначеності також тісно пов'язано із протидією незаконному втручання органів державної влади у сферу охоронюваних прав і свобод громадян. Тому частина рішень Конституційного Суду України з посиланням на принцип правової визначеності вказують на необхідність обмеження дискреційних повноважень органів влади і недопущення свавілля з боку цих органів щодо громадян. Одним із показових з цього погляду є рішення про виплати на народження дитини – рішення Конституційного Суду України від 08.06.2016 № 3-рп/2016, у п. 2.4 якого суд вказує: принцип правової визначеності не виключає визнання за органом державної влади певних дискреційних повноважень у прийнятті рішень, однак у такому випадку має існувати механізм запобігання зловживанню ними. Цей механізм повинен забезпечувати, з одного боку, захист особи від свавільного втручання органів державної влади у її права і свободи, а з другого – наявність у особи можливості передбачати дії цих органів.

Ще одним із проявів принципу правової визначеності, що знайшов втілення у рішеннях Конституційного Суду України, є забезпечення остаточності судового рішення і обов'язковості його виконання. З посиланням на рішення Європейського суду з прав людини у справі “Пономарьов проти України” Конституційний Суд зазначає: “одним з фундаментальних аспектів верховенства права є принцип правової визначеності, який передбачає повагу до принципу *res judicata* – принципу остаточності рішень суду. Цей принцип стверджує, що жодна зі сторін не має права вимагати перегляду остаточного і обов'язкового рішення суду просто тому, що вона має на меті добитися нового слухання справи та нового її вирішення... наявність двох касаційних інстанцій для перевірки рішень спеціалізованих судів не відповідає засадам правової визначеності”.

Висновки. Підсумовуючи й узагальнюючи вищезазначене, можна стверджувати, що Конституційний Суд України називає правову визначеність принципом і вимогою верховенства права, неодноразово посилаючись на традиційний європейський підхід до розкриття цього поняття. Посилання на правову визначеність з'являється у питаннях з різних галузей права, що виносяться на розгляд Конституційного Суду України. Оскільки правова визначеність не належить до конституційних принципів, прямо зазначених у Основному законі, це не перешкоджає активному його застосуванню в Україні, зокрема і в практиці Конституційного Суду України. В цій частині привертає увагу рішення Конституційного Суду Республіки Білорусь, в якому прямо зазначено, що, незважаючи на відсутність у Конституції цієї держави прямої вказівки на правову визначеність, цей принцип невід'ємний від принципу верховенства права, а останній вже безпосередньо закріплений у Конституції. Така практика придатна до застосування і в Україні.

Незалежно від того, який з аспектів правової визначеності, що є багатоелементним поняттям, стає визначальним у вирішенні конституційним судом спірного питання, винесеного на його розгляд, всі прояви правової визначеності зводяться до одного завдання: забезпечити доступність і зрозумілість законодавчих положень для пересічних громадян, передбачуваність і доступність правових приписів для їх розуміння.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гуйван П. Правова визначеність як складова частина принципу верховенства права. *Альманах міжнародного права*, 2017. Вип. 17. С. 11–21.
2. Гультай М. Правова визначеність у рішеннях Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*, 2012. № 5. С. 83–93.
3. Верховенство права: Доповідь № 512/2009, схвалена Венеційською комісією 25–26 березня 2011 року, Венеція. *Право України*, 2011. № 10. С. 168–184.
4. Погребняк С. Вимоги до нормативно-правових актів, що впливають з принципу правової визначеності. *Вісник Академії правових наук України*, 2005. № 3(42). С. 42–53.
5. Постановление Конституционного Суда Республики Армения по делу об определении вопроса соответствия статьи 221-1 Гражданского процессуального кодекса РА Конституции Республики Армения на основании обращения ООО “Эс Ди Эй Тревел” от 08.04.2018 г. URL: <http://www.concourt.am/russian/decisions/common/pdf/1411.pdf>.
6. Постановление Конституционного суда Азербайджанской Республики о толковании ст. 49.3 и 49.6 Налогового. Кодекса Азербайджанской Республики от 06.08.2002. URL: <http://www.constcourt.gov.az/decisions/61>.
7. Решение Конституционного Суда Республики Беларусь от 03.01.2014 г.

№ Р-914/2014 о соответствии Конституции Республики Беларусь Закона Республики Беларусь “О таможенном регулировании в Республике Беларусь”. URL: <http://www.kc.gov.by/document-34043>. 8. Рішення Конституційного Суду України № 5-рп/2005 від 22.09.2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05>. 9. Рішення Конституційного Суду України № 1-р/2019 від 26.02.2019 р. URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1_p_2019.pdf 10. Рішення Конституційного Суду України від 08.06.2016 № 3-рп/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-16>. 11. Роль Конституционных Судов в правовой охране и применении конституционных принципов. URL: https://constcourt.ge/congress20152017/downloads/landesberichte/azerbajjan_RU.pdf 12. Рукавишников А. А. Генезис категории “правовая определенность” в современной юридической науке. *Вестник Томского университета. Право*, 2014. № 3(13). С. 70–83.

REFERENCES

1. Hujvan P. *Pravova vyznachenist' iak skladova chastyna pryntsyphu verkhovenstva prava* [Legal certainty as an element of the rule of law]. *Al'manakh mizhnarodnoho prava – Almanac of international law*, 2017. Вып. – Edition 17. pp. 11–21. [in Ukrainian]. 2. Hul'taj M. *Pravova vyznachenist' u rishenniakh Konstytutsijnoho Sudu Ukrainy* [Legal certainty in the decisions of The Constitutional Court of Ukraine]. *Visnyk Kosntytutsijnoho Sudu Ukrainy – Herald of the Constitutional Court of Ukraine*, 2012. No. 5. pp. 83–93. [in Ukrainian]. 3. *Verkhovenstvo prava: Dopovid' № 512/2009, skhvalena Venetsijs'koiu komisiieiu 25–26 bereznia 2011 roku, Venetsiia* [Rul of Law: report of Venice Commission 25-26 of March 2011, Venice]. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, 2011. No. 10. pp. 168–184. [in Ukrainian]. 4. Pohrebniak S. *Vymohy do normatyvno-pravovykh aktiv, scho vyplyvaiut' z pryntsyphu pravovoi vyznachenosti* [Demands to the legal acts due to the legal certainty principle]. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy – Herald of the National academy of legal science of Ukraine*, 2005. No. 3(42). pp. 42–53. [in Ukrainian]. 5. *Postanovlenye Konstytutsyonnoho Suda Respublyky Armeniya po delu ob opredelenyy voprosa sootvetsyvia stat'yu 221-1 Hrzhdanskoho protsesual'noho kodeksa of Republic Armenia Konstytutsyy Respublyky Armeniya na osnovanny obraschenyia OOO “Es Dy Ej Trevel” ot 08.04.2018* [Constitutional Court of the Republic of Armenia decision –the case about conformity of article 221-1 of Civil Procedural Code of Republic of Armenia and the Constitution of Armenia on the claim of LLT SDA Travel]. URL: <http://www.concourt.am/russian/decisions/common/pdf/1411.pdf>. [in Russian]. 6. *Postanovlenye Konstytutsyonnoho suda Azerbajdzhanskoj respublyky o tolkovanny st. 49.3 y 49. 6 Nalohovoho kodeksa Azerbajdzhanskoj respublyky ot 06.08.2002*. [Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan decision on 06.08.2002– the case about interpretation of articles 49.3 and 49.6 of the Tax Code]. URL: <http://www.constcourt.gov.az/decisions/61>. [in Russian]. 7. *Reshenye Konstytutsyonnoho Suda Respublyky Belarus' ot 03.01.2014 r. No. R-914/2014 o sootvetstvyy Konstytutsyy Respublyky Belarus' Zakona Respublyky Belarus' “O tamozhennom rehulyrovanny v Respublyke Belarus”* [Constitutional Court of the Republic of Belarus decision on 03.01.2014 about the custom regulation in the Republic of Belarus]. URL: <http://www.kc.gov.by/document-34043>. [in Russian]. 8. *Rishennia Konstytutsijnoho Sudu Ukrainy No. 5-rp/2005* [Constitutional Court of Ukraine decision No. 5-rp/2005 on 22.09.2005]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05>. [in Ukrainian]. 9. *Rishennia Konstytutsijnoho Sudu Ukrainy No. 1-r/2019 vid 26.02.2019 r.* [Constitutional Court of Ukraine decision No. 1-rp/2019 on 26.02.2019]. URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1_p_2019.pdf. [in Ukrainian]. 10. *Rishennia Konstytutsijnoho Sudu Ukrainy vid 08.06.2016 No. 3-rp/2016*. [Constitutional Court of Ukraine decision No. 3-rp/2016 on 08.06.2016]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-16>. [in Ukrainian]. 11. *Rol' Konstytutsyonnykh Sudov v pravovoj okhrane y pryimenenyy konstytutsyonnykh pryntsyfov* [The role of the Constitutional courts in application of principles]. URL: https://constcourt.ge/congress20152017/downloads/landesberichte/azerbajjan_RU.pdf [in Russian]. 12. Rukavyshnykova A. A. *Henezys katehoryy “pravovaia opredelennost” v sovremennoj iurydycheskoj nauke* [Genesis of the category “legal certainty” in common jurisdictional science]. *Vesnyk Tomskoho unyversyteta. Pravo – Herald of Tomsk University. Law*, 2014. No. 3(13). pp. 70–83. [in Ukrainian].

Дата надходження: 21.06.2019 р.